

Tomaszewski, Jerzy

"Československo–francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940–1945", wyd. Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Št'oviček, Jan Kuklík, Praha 2005 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 97/3, 423-425

2006

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

już zaginione. Wzajemne oddziaływania artystów flamandzkich i florenckich autorka zbadała bardzo wnikliwie i wszechstronnie, poczynając od technik malarskich (przejęcie przez florentczyków od malarzy flamandzkich umiejętności używania farb olejnych), kolorystyki, motywów (np. krajobrazów), ujęć (np. w malarstwie portretowym), tematów. Nawet najwybitniejsi, najbardziej nowatorscy i oryginalni malarze florency tej epoki: Domenico Ghirlandaio, Sandro Botticelli, Leonardo da Vinci, uczyli się od swoich flamandzkich kolegów.

Książka Pauli Nuttall pokazuje, jak wielkie znaczenie w kształtowaniu się nowożytnej kultury europejskiej miały kontakty między różnymi jej ośrodkami. Osłabia wprawdzie przekonanie o wiodącej roli Włoch (rozpowszechnione od czasu opublikowania w 1568 r. drugiej rozszerzonej edycji dzieła Giorgio Vasari o „Le vite de più eccellenti architetti, pittori e scultori”, sławiącego włoskich artystów), ale zwraca należytą uwagę na drugie ważne centrum sztuki wczesnego renesansu, jakim była Flandria. Kontakty artystyczne Flandrii z Florencją, rola malarstwa flamandzkiego w tworzeniu włoskiego renesansu to problem w historii sztuki — jak powiedziano już wyżej — nie nowy, ale Paula Nuttall ukazała go na nowo i w nowatorski sposób.

Andrzej Wyrobisz
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historii Sztuki

Československo–francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940–1945, wyd. Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Štoviček, Jan Kuklík, Historický ústav Akademie věd ČR, Univerzita Karlova v Praze — Nakladatelství Karolinum, Praha 2005, s. 647.

Recenzowana książka jest czwartą już publikacją zawierającą obszerny wybór dokumentów dotyczących stosunków Czechosłowacji z zagranicą podczas drugiej wojny światowej, wydanych przez czeskich historyków po zniesieniu cenzury. Pierwszy z nich dotyczy wprawdzie jednego tylko zagadnienia, czechosłowacko–polskich rozmów w sprawie konfederacji¹, lecz dokumenty w nim zawarte dostarczają informacji o znacznie szerszym zakresie zagadnień. Następny zbiór poświęcony jest stosunkom czechosłowacko–radzieckim². Trzecia książka ukazała się w nieukończonej jeszcze wielotomowej edycji dokumentów czechosłowackiej polityki zagranicznej jako tom B/1, otwierając serię dotyczącą okresu od rozpadu Republiki w marcu 1939 r. do końca wojny³. Publikacje te zawierają dokumenty proveniencji czechosłowackiej, niemal wyłącznie lub wyłącznie z archiwów

¹ *Czechoslovak–Polish Negotiations of the Establishment of Confederation and Alliance 1939–1944. Czechoslovak Diplomatic Documents*, wyd. I. Štoviček, J. Valenta, Prague 1995, ss. 449.

² *Československo–sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. Dokumenty*, t. I (březen 1939 — červen 1943), t. II (červenec 1943 — březen 1945), wyd. J. Němeček, H. Nováčková, I. Štoviček, M. Tejchman, Praha 1998–1999, ss. 627, 661.

³ *Od rozpadu Česko–Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940 (16. březen 1939 — 15. červen 1940)*, wyd. J. Němeček, J. Kuklík, H. Nováčková a I. Štoviček, Praha 2002.

czeskich i słowackich. Wydawcy pomocniczo tylko korzystali z fragmentarycznych kwerend poza krajem.

Omawiana obecnie książka różni się od poprzednich pod kilkoma względami. Przede wszystkim zamieszczono w niej dokumenty pochodzące nie tylko z archiwów czeskich lub słowackich, lecz także z francuskich oraz z USA (z reguły dzięki mikrofilmom zakupionym przez archiwa czeskie). Wprawdzie wydawcy zastrzegają we wstępie, że mieli ograniczone możliwości (przede wszystkim finansowe) kwerend zagranicznych, lecz bez wątplenia wykonali pożyteczną robotę. Dodajmy, że postęp porządkowania archiwaliów czeskich przyczynił się do lepszego niż w przeszłości poznania ich zasobów, co również dostrzec można w tej książce.

Dokumenty publikowane są w językach oryginałów, przede wszystkim czeskim lub francuskim, na ogół w całości, lecz często także we fragmentach, gdy dokument (np. protokół posiedzenia Rady Ministrów) zawierał różnorodne problemy; treść opuszczonych partii wymieniona jest w odsyłaczach. Książka zawiera ogółem 334 dokumenty lub ich fragmenty uwzględnione w spisie, lecz oprócz tego znaczna ich liczba (około 90) znajduje się w odsyłaczach. Wydawcy nie informują, jakie były kryteria „zesłania” tak znacznej części (przeszło 20% całości) dokumentów do odsyłaczy. Można się domyślać, że z reguły znalazły się tam teksty uzupełniające zasadniczy dokument, a więc np. kurtuazyjne odpowiedzi na niektóre listy, relacje mniejszego znaczenia o rozmowach przedstawianych w raportach, niekiedy projekty deklaracji. Nie zawsze jednak jestem pewien, czy kwalifikacja była trafna.

Wydawcy wykorzystali nie tylko tradycyjne dokumenty dyplomatyczne (raporty, instrukcje, deklaracje, wymianę korespondencji itp.), lecz także zapiski pochodzące z dzienników prowadzonych przez niektórych polityków, zwłaszcza wówczas, gdy zawierały relacje z rozmów oraz komentarze do bieżących wydarzeń.

Dokumentacja czechosłowackiej polityki zagranicznej w latach wojny zachowała się na ogół dobrze, aczkolwiek jest rozproszona po wielu archiwach, bibliotekach i instytucjach w Czechach, częściowo w Słowacji, a także w zbiorach znajdujących się w USA. Dokumenty francuskie stanowią uzupełnienie, pozwalają spojrzeć na niektóre wydarzenia i rozmowy z punktu widzenia drugiej strony. Jest to bez wątpienia pożyteczne dla czytelnika. Należy jednak zdawać sobie sprawę z tego, że mamy do czynienia z wyborem, a zatem nie są wykluczone w przyszłości odkrycia istotnych dokumentów rozszerzających wiedzę o problemach zawartych w publikacji. Niektóre dokumenty odnoszące się do stosunków czechosłowacko-francuskich były publikowane już dawniej, nie tylko w Czechach. Wydawcy w odsyłaczach wskazują te edycje, w niektórych przypadkach przytaczają jednak także teksty już dawniej opublikowane (odpowiednio to zaznaczając), o ile stanowią istotne uzupełnienie materiałów dotychczas nieznanymi. Oprócz tego wymieniają je we wstępie książki, w którym czytelnik znajdzie dalsze dokumenty.

Forma edycji oraz aparat naukowy są analogiczne jak w innych edycjach dokumentów realizowanych przez historyków czeskich. Specyfiką tej edycji jest jedynie znaczne rozbudowanie odsyłaczy merytorycznych. Wspomniałem już, że nieraz zawierają one uzupełniające dokumenty lub ich fragmenty. Oprócz tego wydawcy wyjaśniają niektóre aluzje lub fakty, jedynie wzmiankowane w publikowanym tekście. Nie zostałem jednak przekonany, by zamieszczanie w ten sposób dodatkowych dokumentów było z punktu widzenia czytelnika najlepszym rozwiązaniem. Teksty źródłowe znajdujące się w odsyłaczach nie są przecież objęte kolejną numeracją dokumentów ani też nie są wymienione w ich wykazie zamieszczonym na końcu książki, a to utrudnia czytelnikowi ich odnalezienie. Na uznanie natomiast zasługuje wskazanie w metryczkach miejsc przechowywania duplikatów. Wydawcy zaznaczają wprawdzie, że stan uporządkowania archiwów czeskich nie daje pewności, czy od-

naleziono wszystkie kopie lub odpisy, ale i tak widać, że liczba zachowanych egzemplarzy bywa stosunkowo znaczna.

Dokumenty zostały poprzedzone trzema artykułami wstępnymi. Jan Němec w pierwszym zarysował ewolucję stosunków czechosłowacko–francuskich w okresie wojny, a w drugim przedstawił dotychczasową literaturę związaną z tematem. Helena Nováčková oraz Ivan Št'ovíček omówili szczegółowo zasady edycji.

Lektura książki ujawnia, że zakres problematyki zawarty w dokumentach jest częstokroć znacznie szerszy niż określony tytułem, gdyż stosunki czechosłowacko–francuskie dotyczyły rozmaitych kluczowych zagadnień politycznych świata okresu drugiej wojny światowej.

Do najciekawszych zaliczam dokumenty odnoszące się do starań polityków czechosłowackich, by Komitet Wolnej Francji uznał formalnie nieważność umowy monachijskiej od samego początku, wraz z jej wszystkimi konsekwencjami, a więc opowiedział się za integralnością Republiki według granic sprzed września 1938 r. Pisze o tym także Němec we wstępie (s. 16–17) — lecz nie zauważa, że — jakkolwiek ocenimy aneksję Zaolzia, Spiszu i Orawy przez Polskę po Monachium, to przecież ogłoszenie deklaracji francuskiej bez konsultacji, choćby symbolicznej, z rządem polskim oznaczało co najmniej naruszenie dobrych obyczajów sojuszniczych. Sformułowania w niej użyte kolidowały przecież ze stanowiskiem rządu polskiego, który stał na stanowisku zachowania granic Polski sprzed września 1939 r. i musiały wywołać polski protest. Oczywiście bezskuteczny w tym sensie, że żaden z aliantów nie mógł akceptować zmian granicznych dokonanych w cieniu Monachium.

Problem przekreślenia skutków tej konferencji pojawia się w 42 dokumentach, przy czym jest godne uwagi, że politycy francuscy — choć potrzebowali wsparcia czechosłowackiego w swoich staraniach o uznanie Komitetu jako rząd tymczasowy — starali się uniknąć nazbyt jednoznacznego sformułowania, aby zachować pewną swobodę na przyszłość. W paru raportach z debat rozmówcy czechosłowaccy odnotowali niektóre szczegóły dotyczące drogi wiodącej Francję do Monachium, a m.in. opinię, że zamiar oddania Republiki Czechosłowackiej na pastwę III Rzeszy dojrzał już od połowy kwietnia 1938 r. (s. 142).

Sprawy polskie pojawiają się także przy wielu innych okazjach, a czechosłowaccy politycy odnotowywali niechęć Francuzów (w tym zwłaszcza gen. Charlesa de Gaulle'a) do rządu polskiego, a może nawet bardziej generalnie — do Polaków. W niektórych rozmowach podnoszona była kwestia powojennych granic Polski, przy czym widać, że politycy zachodni gotowi byli w tej mierze do daleko idących ustępstw na rzecz ZSRR. Warto w związku z tym wspomnieć rozmowy w sprawie uznania PKWN przez rząd francuski, co nastąpiło pod silną presją radziecką, a Francuzi z kolei nalegali, by to samo zrobił rząd czechosłowacki.

Nie brak też anegdotek charakteryzujących stosunki między mocarstwami, a zwłaszcza postępowania ZSRR. Tak więc pod datą 16 stycznia 1942 minister Hubert Ripka odnotował rozmowę z Rogerem Cambonem o pobycie ministra Roberta Edena w Moskwie i przyjęciu u Józefa Stalina, podczas którego nad ranem marszałek Kliment Woroszyłow tańczył na stole. Wówczas też gospodarz miał „dość otwarcie zapowiedzieć Edenowi, że wezmą sobie, co zechcą, czy Anglia się z tym zgodzi, czy też nie” (s. 128).

W sumie książka jest godna uwagi nie tylko z punktu widzenia stosunków czechosłowacko–francuskich i powinna zainteresować polskich historyków. Wydawcy zamieścili w niej angielskie registry dokumentów, a także rozwinięty indeks nazwisk.

Jerzy Tomaszewski
Wyższa Szkoła Gospodarki Krajowej
w Kutnie